

DİSİPLİN KAVRAMI

Dr. BEKİR ONUR

A. TANIM

Disiplin kavramı eğitimin temel kavramlarından biridir. Öte yandan aynı kavram çocuğun ve ergenin yetişkinlerle ilişkilerinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle kavramı hem eğitim hem de psikoloji açısından derinliğine incelememiz gerekiyor.

Geniş anlamda disiplin, çocuğun gelişiminde büyükler tarafından örgütlenen bir yaşam düzenini ifade eder. Çocuk başlangıçta kendi gereksinmelerini karşılamak ve kendini denetlemek bakımından yetersizdir. Çocuğun biyolojik, psikolojik ve toplumsal gereksinimleri yetişkin tarafından belirli bir düzen içinde karşılanır, çocuk ta bu düzene uymak zorundadır. Böylece başlangıçta disiplini oluşturan kurallar ile bu kuralları düzenleyen otoriteye uyma zorunluluğu birlikte gider. Ancak disiplinin uygulanması çocukta sadece bir itaat duygusu geliştirmek için değildir. Disiplin, sadece buyruklar verme, cezalandırma ya da ödüllendirme yoluyla belli bir davranış elde etmek değildir. Sadece itaat etmeyi öğrenmek gelecekteki yaşamı için çocuğa yetmeyecektir. Çünkü kendi yaşamını kendi başına düzenlemek ve denetlemek için, bağımsız olmayı da öğrenmek zorundadır. Şu halde bağımlılıkla başlayan disiplin uygulaması, sonunda onu uygulayan kişiden bağımsız olmak zorundadır. Bu nedenle disiplini kurmaya yönelik etkinlikler, çocuğun girişim gücünü (inisyatif) korumayı ve geliştirmeyi amaçlamalıdır. Çocuk, şu ya da bu davranışı yetişkin bekliyor diye değil, durum bu davranışı gerektiriyor diye öyle davranmayı öğrenmelidir. Böylece disiplin içinde girişim gücü ve bağımsızlıkta kazanılmış olacaktır.

Yukarıdaki kısa açıklama, disiplin kavramının otorite ve özgürlük kavramlarıyla birlikte incelenmesi gerektiğini göstermektedir. Çünkü disiplin olgusu içinde otorite ve özgürlük alanları birbiri içine girmiştir.

B. DİSİPLİN VE ÖZGÜRLÜK

Disiplin olgusunu önce özgürlük kavramı açısından inceliyelim. Genellikle bu iki kavram birbirine karşıt sayılmıştır. Oysa Hadfield'in dediği gibi, "ikisi birlikte düşünülürse, disiplinin gerçek özgürlük için ve özgürlüğün gerçek disiplin için zorunlu olduğu görülecektir"⁽¹⁾. Yazarın düşüncesini kendi kavramlarıyla izleyerek şu çözümlenmeyi yapabiliriz. Çocuk istediği gibi etkinlikte bulunmak ve dürtülerini özgürce açığa vurmaya ister. Yetişkinler de koydukları kurallarla buna engel olmak isterler. O halde ne yapmalı? Önce, burada özgürlük yanlış anlaşılmalıdır; özgürlük, dilediğini yapmak, kendini dürtülerinin yönetimine bırakmak değildir. Böyle anlaşılan özgürlük, neden olacağı çatışmalar yüzünden kişiliğe zarar verebilir. Hadfield'e göre, "Özgür olmaktan söz ettiğimiz zaman, bunun dürtülerimizle ilgili olmadığı, fakat kişiliğimizin tümüyle ilgili olduğu açıktır. Kişiliğimiz, denetlenemez dürtüler ya da karmaşalar tarafından tutsak edilmeden hedeflerini gerçekleştirmeye çalışmakta özgür olmalıdır." (S. 96). Bu anlamdaki özgürlük tüm kişiliğe hizmet eder, doğal güçlerini kişiliğin gelişimine uygun bir biçimde kullanmayı sağlar. Sonra, burada disiplin de yanlış anlaşılmalıdır: Disiplin, doğal dürtüleri doyumsuz bırakmak, engellemek, bastırmak değildir. Böyle anlaşılan disiplin de neden olacağı çatışmalar yüzünden kişiliğe zarar verecektir. Hadfield'e göre, "Disiplin teriminin çağdaş anlamı, çocuk ya da yetişkin söz konusu olsun, doğuştan dürtüleri iyi bir yöne yöneltmek için kullanılacak yöntem demektir" (s. 96). Bu anlamdaki disiplin de tüm kişiliğe hizmet eder; doğal güçlerini kişiliğin gelişimine uygun bir biçimde gerçekleştirmeyi öğretir.

Şu halde disiplin ve özgürlük kavramları birbirine karşıt değildir, bilakis birbirini bütünleyen kavramlardır. Hadfield'in dediği gibi, "Disiplin yoluyla, sadece bütün dürtüleri kullanan kişiliğe özgürlük ve güç vermiyoruz, aynı zamanda kişiliğin kullandığı dürtüleri de özgür kılıyoruz" (s. 97).

Disiplin ile özgürlük arasındaki bu olumlu ilişkiye karşın, disiplini savunan yetişkinlerin (anababa, eğitimci) özgürlük karşısındaki olumsuz tutumların nedeni nedir? Kişisel ve öznel nedenler yetişkinleri çocuğun özgürlüklerini sınırlamaya zorlamaktadır. André Berge'e göre, "Eğitimin tek amacının çocuğu mümkün olduğu kadar az can sıkıcı kılmak, kısacası 'nötralize' etmek olduğunu düşünen birçok insan vardır; onlar için eğitimde özgürlük sorunu zaten çözülmüştür, çocuğa düşen sadece susmak ve itaat etmektir"⁽²⁾.

(1) J. A. HADFIELD, L'enfance et l'adolescence, Payot, Paris, 1972, s. 93-97

(2) Andre BERGE, Le liberte dans l'éducation, Eds du Scarabee, Paris, 1964, s. 10

Yetişkinleri böyle düşünmeye zorlayan nedenlerin başında kişisel rahatlarını kollamaları gelir. Çocuğun özgürlük içindeki hareketliliği yetişkinin rahatını kaçırabilecektir. Bir diğer neden, Berge'in dediği gibi, "çocuğun özgürlüğünün yetişkinin egemenliğini sınırlandırması"dır. Fakat eğitimci için en kötüsü, yine Berge'in belirttiği gibi, özgür bıraktığı çocuğu artık denetleyememe kaygısıdır. Çocuk serbest bırakılırsa hep kötü şeyler yapacak sanılır; bir çocuğun baskı olmadan da iyi şeyler yapabileceği akla gelmez. Yetişkinleri böyle düşündürecek olaylar da geçmiş olabilir. "Fakat güvensizliklerinin derindeki nedeni deneyimden gelmez, daha çok kendi bilinç dışlarında ve kendi içgüdülerinde sahip oldukları ve çoğu kez çocukta gördüklerini sandıkları akıldışı korkudan gelir... Yetişkinin gözünde özgür çocuk, her türlü denetimden kurtulmuş kendi bilinçdışının bir parçası gibi bir şeydir: Bundan nasıl dehşete düşmez? Tamamen öznel olan bu nedenle, eğitimde özgürlük yetişkinin gözünde çoğu kez korkunç bir anarşi özelliği kazanır" (s. 15). Kendinden korkan, kendine güveni olmayan yetişkin, çocuğu baskılar altında tutar, engeller, bunalıma sürükler.

Özgürlük konusunda baskıcı tutumun tam karşısında yer alan diğer olumsuz tutum da, çocuğa sınırsız özgürlük tanıyan tutumdur. Burada da kişisel ve öznel nedenlerin varlığı saptanabilir. Kişisel rahatını kollayan yetişkin çocuğu istediği herşeyi yapmakta serbest bırakır, yeter ki kendisini uğraştırmasın. Berge'in belirttiği gibi, daha derin neden şudur: "Görünüşteki liberalizmleri kendi çocukluklarına egemen olan otoritelere eski karşı çıkışlarını yansıtmaktadır sadece. Onları ilgilendiren gençliğin bağımsızlığı değildir; daha çok kendi başkaldırmalarıdır. Çoğu kez bizzat kendileri, küçükken çok uslu ve çok uysal olmaktan esef duymaktadırlar. Kısacası otoriter eğitimciler gibi onlar da çocuk aracılığıyla kendi çocukluklarında gerçekleştiremedikleri şeyi gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar" (s. 16). Bunlar çocuğu yaşı için gereğinden fazla sayılabilecek bir özgürlüğe iterler, güçlükler önünde yalnız bırakırlar. Gereksinmesi olan güvenliği sağlamazlar, sevgiyi vermezler, bunalımlara yol açarlar.

Özgürlük karşısındaki her iki yanlış tutumda da belirgin bir özellik vardır: yetişkinin otoritesi her durumda itaat beklemektedir. Böylece disiplin olgusunu otorite kavramı açısından incelemeye gelmiş bulunuyoruz.

C. DİSİPLİN VE OTORİTE

Otorite konusunda da özgürlük konusunda olduğu gibi benzer yanlış tutumlarla karşılaşılıyor. Bunun nedeni otorite olgusuna iliş-

kin kavramların birbirine karıştırılmasıdır. Burada genellikle iki kavramı birbirinden ayırt etmek gerekmektedir. Böylece o kavramlarla belirtilen davranış özellikleri de birbirinden ayrılacaktır: Otorite sahibi olmak başkadır, otoritarizm uygulamak başkadır.

Otorite sahibi kişi genellikle bir takım entellektüel ve moral niteliklerle donanmıştır. Otoritesini başkalarının düşünme, duyma ve yaşama biçimlerini hiçe sayarak uygulamaz. Kendinden emindir ve karşısındakini tanımaya çaba gösterir. Otoritarist ise zayıftır, otoritesini yitirme korkusuyla başkalarını hiçe saymaya, güçlü görünmeye uğraşır. Onun gözünde eğitim, çocukla yetişkin arasında, yetişkinin galip gelmesi gereken bir çatışmadır, bir işbirliği değildir. Bir kez söylenen şey artık yasa gücündedir, koşullar ne olursa olsun tartışmasız kabul edilmelidir.

Otorite otoritarizmle karıştırılmamalıdır diyen Berge'e göre, "Gerçekte otorite rasyoneldir, hakçadır, etkilidir ve genellikle sessizdir. Otoritarizm ise irrasyoneldir, keyfidir, nadiren etkilidir (hiç olmazsa derinliğine) ve genellikle gürültücüdür" (s. 44).

Avanzini'ye göre (3), gevşeklik ve zayıflık nasıl liberalizmin yozlaşması ise, otoritarizm de otoritenin yozlaşmasıdır. Özgürlük konusunda olduğu gibi otorite konusunda da bu yozlaşmanın kişisel nedenleri saptanabilir. Berge'in dediği gibi "Bir bireyin karakteri ve duyarlılığı emretme biçiminde yansır: mizaç itibarıyla emretmekten nefret eden ve emretmekten hoşlanan insanlar olduğu bilinir. Bu kimselerin çocukluklarında aşırı bir otoriteden ya da otorite yokluğundan acı çektikleri gerçeği, kendileri yetişkin oldukları zaman gençler karşısındaki davranışlarını etkiler" (s. 45). Bu etki altında bazıları baskı uygulamaktan daima kaçınırlar, ama kendileri baskıya razı olurlar; bazıları da aksine daima baskıya başvururlar. Otoriter yöntemlere gösterilen ilgi, şiddet uygulama ya da şiddete maruz kalma konusunda bilinçdışı bir isteğe bağlıdır. Bu istek çocukluk dönemindeki eğitimin sertliğinin ve yetişkinlikteki sürekli güncel baskıların yarattığı engellenmelerden kaynağını alır ve düşman olarak algılanan yabancılara, "başkası"na yansıtılır. Şiddet uygulamalarını kabul ederek kendi temel güvensizliğine ve zayıflığına çare aranmaktadır. Güce başvurma ya da güce razı olma eğilimi, bir güçsüzlük itirafından başka bir şey değildir. Başkasını ezme, başkasına egemen olma girişimleri, hem şiddetin uygulandığı, hem de şiddeti uygulayan kişi için geçmişteki engellenmelerin belirtisidir. Bu kişilerin benliği saldırgan düşler tarafından kemirilmektedir, kurnutular ve saplantılarla çılgına dönmüşlerdir, kendilerini ve başka-

[3] Guy AVANZINI, *Le temps de l'adolescence*, Eds. Universitaires, Paris, 1965, s. 243

larını toplumsal ilişkilerin gerçekliği içinde algılamaya yeteneksizdirler.

Otoritarizme başvuran yetişkinlerin ortak kişilik özellikleri Berge'e göre şöyle sıralanabilir: derinden derine kendilerini çok zayıf hissetmek, artık çocuk olmadıklarının bilincini kazanamamak, hakları ve güçleri konusunda emin olmamak, gençlere rehberlik etmemek yanında onlara karşı kendilerini savunmak, vb. (s. 46).

Otoritarizmin uygulamadaki özellikleri şunlardır: Otorite araçlarını aşırı kullanma; biçimcilik, yani istenen sonuca ulaşmakla yetinmeyip bu sonucun belli bir biçimde elde edilmesini isteme, örneğin çocuğun itaat etmesi yetmez, itaat ettiğini hissetmesi gerekir; mantık ve hakkaniyet yokluğu, örneğin gereksiz görevler yükleme, yararıyla oransız çabalara zorlama gibi; otoritenin çocuğun yaşamsal yararlarına, doğal evrimine, gelişimine gereklerine karşı kullanılması. Bu sonuncu ve en ciddi özellik, bazan aşırı bir eğitim kaygısıyla, bazan çocuğun haklarını tanımama biçiminde, bazan çok sevecen ve içten bir aşırı koruma kaygısıyla ortaya çıkar. (s. 48 vd.)

Berge'e göre, "Gerçekte en ciddi hata otoritenin kendisine değer atfetmektir —yani otoriteyi meşru işlevi dışında ele almaktır. Otorite ancak çocuğun yaşamı yönünde uygulandığı ölçüde gerçek değerini kazanır. Eğitimin gerçek zorunlulukla koyduğu yasaklamalar ve sınırlamalar ancak gelecekteki bir gelişim için geçici olarak mevcuttur" (s. 50). Gençlerin de otoriteyi ancak bu anlamda kabule değer bulduklarını araştırmalar göstermektedir. Yine Berge'e göre, "İdeal olan, eğitimcilerin otoritesinin, çocuğu en derin gereksinmelerinin doyumuna doğru, yani özgürlüğe doğru yöneltmenin bir aracından başka bir şey olmamasıdır" (s. 50-51). Olumlu otorite tutumu, bilgi vermek, ikna etmeye çalışmak, tartışmak, diyalog kurmak gibi araçlara başvurur. Otorite kendi meşruluğunu başkalarının önünde kazanmayı kabul eder. Gençlerin kabul ettikleri otorite de bu niteliktedir. Oysa otoritarist tutum meşruluğunu tartışmak istemez, empoze eder; "gevezelik"lerden hoşlanmaz, kestirip atar; "güç"ünü ve "tek"liğini tartışmaya kalkışan herkesi safdışı eder.

Yanlış uygulanan, amacından saptırılan, rehber değil baskı aracı olan otorite, çocukta daima aşırı tepki biçimlerinin yerleşmesine yol açacaktır: başkaldırma tepkileri, aşırı uysallık tepkileri, otoriteyle özdeşleşme tepkileri gibi. Avanzini'ye göre en önemli tehlike ahlak alanında ortaya çıkacaktır. "Gence itaat duygusu verme bahanesiyle, onda girişim yeteneği, sorumluluk duygusu, kendine ve yargılarına güven geliştirmek unutulmaktadır. Esas olan ihmal edilmektedir: ahlaki bağımsızlık geliştirmek" (s. 244.245).

Özgürlük ve otorite kavramlarına ilişkin açıklamalar, hatasız bir disiplin tanımlamasının koşullarını araştırmak içindir. Disiplini salt otorite ve baskı ile kurmak isteyenlerle, salt özgürlük içinde sağlamak isteyenler arasındaki çatışmanın nedeni, aynı yanlış noktadan hareket etmeleridir: bu iki kavramı uzlaşmaz sayarak karşı karşıya getirmek, biri adına öbürünü yadsımak. Avanzini'nin dediği gibi, "Gerçekte eğitimde otorite ile özgürlük arasında seçim yoktur. Seçim otorite tipleriyle özgürlük tipleri arasında yapılacaktır" (s. 242). Psikoloji bize çocuğun gelişimi için otoritenin de özgürlüğün de zorunlu olduğunu göstermektedir. Karşılıklı eleştiriler çocuk psikolojisinin verilerine değil, daha çok uygulamadaki yanlış örneklerle dayandırılmaktadır.

Her iki kavramın tanımlanmasında dikkat edilecek nokta, uygulayanın değil uygulananın kişiliğinin önemli olduğu noktasıdır. Otorite ya da özgürlüğü haklı kılan, "uygulayan kişinin yararına değil, uygulanan kişinin yararına hizmet etmesi"dir. Çünkü bunlar çocuğun gelişimini kolaylaştırmak için vardır, engellemek için değil. Şu halde disiplin tanımlamamızı ve uygulamamızı geçerli kılacak nokta, disiplinin çocuk için mi, yetişkin için mi istendiği noktasıdır. Yetişkini merkez alan disiplinin çocuğun gelişim olanaklarını kısıtlaması kaçınılmaz bir sonuç olmaktadır. Buna karşılık çocuğu merkez alan disiplin gelişimin yasalarına ve gereklerine uygun düşmektedir.

D. OKULDA DİSİPLİN

Sorun gelişim psikolojisi açısından ele alınınca, disiplinin çocuğun sağlıklı gelişimi için zorunlu olduğu görülmektedir. Ergen açısından da durum böyledir. Her ne kadar ergenlikte disiplin olgusu güç bir sorun haline gelmekteyse de, ergenin disiplin gereksinmesi özdeki önemini korumaktadır. Yapılan araştırmalar ergen için disiplinin vazgeçilmezliğini kanıtlayan örneklerle doludur. Ergenin itirazı aslında disiplinin uygulanma biçimine karşıdır.

Cotinaud (*), ergenlerin, ailede kendilerine çizilen çerçeveleri genellikle kabul ettiklerini, ancak anababaların otoritelerini uygulamalarında ve kurdukları disiplinde istikrar yokluğundan yakındıklarını söyler. Cotinaud'ya göre, "Gençler, içinde kendilerine güven duyulan bir disiplin, bir denetim, iyi düzenlenmiş kurallar dilemektedirler" (s. 16). Okuldaki disiplin de gençler tarafından çok sert sayılmamakta, fakat bu disiplin adalet ve özellikle etkinlik adına is-

(4) Olivier COTINAUD, "La discipline", Ecole des parents, no 2, Paris 1959-60, s. 14-19

tenmektedir. Bir öğrenci, "okulda egemen olması gereken disiplin bize kendimizi ifade etme olanağını vermelidir" demektedir. Öğrenciler disiplini etkili bir çalışmanın koşulu olarak istemekte, fakat sırf kendisi için uygulanan bir disiplinden (disiplin için disiplin) nefret etmektedirler. Disiplin, yetişkinlerin değişen gereklilikleri için değil, gençlerin gereksinmesi için bir referans çerçevesi olmalıdır.

G. Vincent'nin araştırmasına katılan gençlere göre (5), otoritenin en iyi temeli bilgi olmalıdır; temeli statü olan otoriteyi tanımlıyorlar. Otoriteyi elinde tutan kimse iktidarının meşruluğunu iç niteliklerle (bilgi, anlayış, vb.) kanıtlamalıdır. Araştırmacıya göre, iyi bir okul yöneticisinde aranan nitelikleri soruşturarak lise öğrencilerinin otorite anlayışlarını belirlemek olanaklıdır. Bu soruya verilen yanıtlarda otorite niteliği —anlayış niteliğinden sonra— en çok aranan niteliktir. İyi bir öğretmenin sahip olması gereken nitelikler içinde de otorite niteliği —yine anlayış'tan sonra— en çok aranan niteliktir. Öğretmenin otoritesinin eğitsel niteliklere ve yüksek bir bilgi düzeyine dayanması isteniyor.

G. Vincent'nin başka bir araştırması (6), okulda uygulanan disiplin konusunda gençlerin tepkisine ilişkin ilginç görüşler saptıyor. Anketi yanıtlayan dernekler, disiplin dizgesinin ortaokul birinci sınıf öğrencileri ile —ki onlar çocukturlar— lise son sınıf öğrencileri —ki onlar ergendirler— için aynı olmasını çok mantıksız buluyorlar. Ancak yazara göre, "Disiplin karşısında öğrencilerin tutumu belirsizdir. Bir disiplinin gereğini tanımazlık etmeden, disiplinin baskı üzerine değil, karşılıklı anlaşma (consensus) üzerine kurulmasını istiyorlar. Fakat öte yandan, otorite ilkesine, bir yönetmelik düzenlemesine değil kullananın kişiliğine dayanması koşuluyla değer veriyorlar. Otorite güven vericidir ve bu nedenle soyut olarak istenmektedir, fakat somut görünümünün çoğunda itiraza uğramaktadır". Yazara göre bu çelişki, diğer araştırmacıların da dikkatini çekmiştir. M. Haicault ve J. Jousselet'ye göre, gençlerin otorite ilkesine değer vermeleri ile okulun disiplin yöntemlerine karşı çıkmaları arasındaki çelişki, "özellikle bir sürü yasaklamaya dayanan bu disiplinin zorlayıcı olarak hissedilmesi, oysa sınıf içinde istedikleri disiplinin, kişilerarası bir ilişki içinde yaratılması ve çok katı yasalar tarafından dışardan empoze edilmemesi nedeniyle onlara daha özgürce kabul edilebilir ve daha değişebilir görünmesi gerçeğiyle açıklanabilir" (s. 81).

Disiplin olgusunu baştan beri otorite ve özgürlük kavramlarıyla birlikte düşünmeye çaba gösterdik. Disiplin içinde otorite ve öz-

(5) Gérard VINCENT. Le peuple lycéen, Gallimard, Paris, 1974, s. 140-176

(6) Gérard VINCENT. Les lycéens, A Colin, Paris, 1971, s. 79-81

gürlüğün dengelenmesi ve uzlaştırılması gereğini farkedemeyen görüş ve uygulamaların sakatlığı, aslında, bir eğitim dizgesinden beklenen işlevlerin ne yönde saptandığından gelmektedir. Şurası açıktır ki, bir toplum okula nasıl bir görev yüklemişse okulun disiplin anlayışı da ona uygun olarak belirlenecektir.

Eğitim etkinliğinin bir düzeni ve bu düzene uymayı gerektirdiği kuşkusuzdur. Ancak disiplinin işlevini bu noktada bitirmek te o derece yanlıştır. Disiplinin bir de özgürlük sağlayıcı yanı vardır ki geleneksel tanımlamada daima ihmal edilmektedir. Öğretmenin otoritesi disiplinin bu iki yönünü de gerçekleştirmeye yönelik olmalıdır. Furter'e göre, "Öğretmenin otoritesinin birbirinden farklı fakat birbirini tamamlayan iki işlevi vardır: biri öğrenciye kendini düzene sokmayı, ahlaki yükümlülük duygusunu kazanmayı öğretmektir; diğeri, onu özgürlüğünü kullanmaya sevkettir"⁽⁷⁾. Oysa geleneksel okul son derece katı yapısı bakımından öğretmenin otoritesine böyle bir işlev yüklemekten uzak kalmaktadır. Geleneksel okulun yapısına tümüyle bakıldığında bunun nedeni görülecektir: "Okulun otorite yapısı diğer iktidar ve insanları kullanma tipleriyle karşılaştırılırsa, okul totaliter tipte bir otorite olarak görünüyor: tek kişi buyuruyor, tek kişi sorumludur, sonuçta tek kişi kesip atıyor. Öğretmen, sınıfında kendini iyinin ve kötünün 'efendisi' olarak görüyor"⁽⁸⁾.

Şu halde tüm sorun, bir toplum içinde eğitimin nasıl anlaşıldığı ve dolayısıyla okula yüklenen görevin ne olduğu noktasında düğümlenmektedir. Bu özellik okulun disiplin uygulamasını da, öğretmenin otorite ve özgürlük anlayışını da belirleyecektir. Wallon'un aşağıya aktarılan sözleri, farklı iki eğitim anlayışının nasıl farklı iki disiplin anlayışına yol açtığını açıklamaktadır ⁽⁹⁾.

"Disiplin, öğretmenin görevinin salt öğretim ya da eğitim olarak kabul edilmesine göre ve öğrencinin bilgilerle donatılacak basit bir zeka olarak ya da yaşam için eğitilecek bir varlık olarak kabul edilmesine göre farklı biçimde anlaşılabilir."

Birinci durumda, geleneksel disiplin anlayışı önemlidir: formel ve kolektif disiplin. Çocukların huzuru, sessizliği, uysallığı, edilginliği söz konusudur; o şekilde ki, ne onlarda ne onlar dışında onları

(7) Pierre FURTER, La vie morale de l'adolescent, Delachaux et Niestlé, Neuchâtel, 1972, s. 179

(8) D. HAMELINE, M. — J. DARDELIN, La liberté d'apprendre, Eds. Ouvrières, Paris, 1967, s. 179

(9) Henri, WALLON, "Discipline et troubles du caractère", Enfance, no. spécial: Henri Wallon, 5. baskı, Paris, 1973, s. 415

öğretmenin düzenlediği çalışmalardan alıkoyan, öğretmenin konuşmasına gölge düşüren hiçbir şey olmasın.

Oysa bu şekilde çalışmanın, bizzat öğretimi bozmak, çocuk için kaçınılmaz olan işbirliğini yasaklamak, onu en iyi biçimde geliştirecek ve bilgilerini güçlendirecek şeyi, yani meraklarını, ilgililerini, düşünsel girişimlerini engellemek olduğu; disiplinin nötr ve boş bir ortam gerçekleştirmekle bir tutulamayacağı, kendiliğinden etkinliklerin uyandırılması ve yöneltmesi gerektiği, mümkün olduğu kadar kişisel olmak gerektiği anlaşılmıştır.'